

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE ZNANOSTI
KATEDRA ZA MUZEOLOGIJU

**Muzej kao sredstvo integracije migranata i promoviranja
kulture različitosti**

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Žarka Vujić

Ime studentice: Nina Lišnić

Zagreb, 2016. godina

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Muzej kao kritički prostor	6
3. Uključivi muzej	8
4. Muzej migracije	9
5. Muzej kao sredstvo stvaranja zajedničkog identiteta	12
6. Predstavljanje migracije u muzejima	16
7. Muzej kao sredstvo integracije	20
8. Hrvatski muzeji i pitanje migracija	26
9. Zaključak	33
10. Literatura	35
11. Izvori	36
12. Popis slika	36

U radu autorica se bavi pitanjem integracije imigranata te predispozicijama muzeja kao mjesta kulturne razmjene da bude jedan od provoditelja integracije zastupajući jednakost kulturnih različitosti. U tom kontekstu promišlja i mogućnosti hrvatskih muzeja i njihove nadgradnje ka većoj uključenosti.

The paper discusses possibilities of immigrant integration and the museum's abilities to be the space of cultural sharing and dialog. The research focuses on museum's potential of integration representatory, while putting multiculturalism and equality in balance. In this context the author explores possibilities of Croatian museums to improve their work towards the idea of inclusive museum.

Ključne riječi: muzej, integracija, uključivi muzej, muzej migracija, kulturne različitosti

Uvod

Pojam migracije odnosi se na promjenu mjesta življenja, tj. seljenje te općenito na prostornu pokretljivost. U 21. stoljeću prostorna pokretljivost uvelike je olakšana u usporedbi s prvim migracijama i seobama naroda. Za migracije možemo reći da postoje od čovjekovih početaka, od prvih čovjekovih migracija u potrazi za hranom, do uvijek prisutnih prisilnih migracija izazvanih ratovima i nesigurnošću do putovanja i migracija iz neke osobne želje i ljubavi prema avanturi. „Razlikujemo ih prema prostornom određenju – smjeru kretanja, vrsti granice koje se prelazi, udaljenosti, broju sudionika u procesu, prema vremenu trajanja i načinu kako se odvija te prema temeljnu razlogu što potiče seljenje. Tako se smjer seobe iz kakva prostora naziva emigracijom, a ulazak u kakav prostor imigracijom.“ (Heršak 1998:142-143). Za migracije u 21. stoljeću možemo reći da su jedna od globalizacijskih tekovina, svijet postaje globalno selo što znači i to da je kretanje po svijetu povećano i ubrzano. Kako zbog osobnih razloga poput poslovne prilike, studija, želje za novim iskustvom, promjenom okoline i mnogih drugih, tako i zbog prisilnih razloga koji najčešće na migraciju prisiljavaju veći broj ljudi. Prisilni razlozi su najčešće ratovi, prirodne katastrofe ili bilo koja vrsta agresije. Neovisno o njihovim razlozima migracije uzrokuju veće mješanje kulturnih obilježja i nastanak multikulturalnih društava. Kako bi se izbjegla međukulturalno nerazumijevanje i netrpeljivost zbog različitosti kultura imigranata i društva primitka bitno je

da pojedinac ili cjelokupna zajednica (kako imigranata tako i društva prihvata) prođu kroz obostrani proces prilagodbe, tj. kroz proces integracije. Taj proces primarno podrazumijeva uklapanje imigranata u novu sredinu, učenjem jezika i prilagođavanjem na osnovna pravila života u novoj zajednici. Međutim proces integracije ostaje nepotpun bez prilagodbe društva prihvata na imigrante i njihove običaje koje donose sa sobom. Ako se integracijom imigranata primarno bave imigracijske institucije, na drugom mjestu njihovom integracijom, između ostalih, mogu se baviti muzejske ustanove kao kulturne institucije. Međutim senzibilizacijom društva primitka ne bave se imigracijske institucije pa u tome slučaju uloga muzeja kao kulturnog medijatora potencijalno dolazi na prvo mjesto. U radu se tako bavim proučavanjem muzeja kao mogućeg mjesta međukulturnog dijaloga te kao pomoćnim sredstvom u procesu integracije migranata. Za temu rada odlučila sam se potaknuta suvremenim izbjegličkim valom ili popularno zvanom europskom migrantskom krizom koja započinje 2015. godine u kojoj se preko Sredozemnog mora i jugoistočne Europe prema zemljama Europske unije kretao i dalje se kreće velik broj izbjeglica. Izbjeglice većinom dolaze iz ratom zahvaćenih zemalja poput Sirije, Iraka i Afganistana, ali i iz drugih zemalja. Na svom putu prolaska jugoistočnom Europom prolaze takozvanom balkanskom rutom koja prolazi i kroz Hrvatsku. Prolazak kroz Hrvatsku počeo je u rujnu 2015. godine nakon što je Mađarska migrantima zatvorila svoju granicu sa Srbijom, a prolazak traje do travnja 2016. godine kada cijela Europska unija, pa tako i Hrvatska, zatvara svoje granice za prolazak migranata. U tom razdoblju medijska popraćenost situacije je iznimno velika, a prestaje sa zatvaranjem granica nakon čega se o migrantima u medijima ne može čuti gotovo ništa. Za cjelokupno događanje iznimno je zanimljivo da se u medijima, kada se govorilo o integraciji i integracijskim politikama, govorilo isključivo u kontekstu Njemačke i ostalih velikih zapadno-europskih zemalja. Što je sukladno i činjenici da je Hrvatska u ovom migrantskom ili izbjegličkom valu bila samo ruta prolaska. Međutim, bila Hrvatska trenutno samo zemlja prolaska ili ne trebala bi, sukladno situaciji, u pripravnosti imati neku integracijsku politiku. Ta njezina nepripravnost vidi se i u slabim integracijskim politikama koje provodi u radu s malim brojem postojećih imigranata u Hrvatskoj kojima je odobren azil. Potaknuta time odlučila sam promotriti temu integracije u vlastitom području interesa, kroz muzej kao moguće sredstvo integracije. Kroz rad sam željela proučiti mogućnosti muzeja kao javne ustanove u službi društva da stvori društveni prostor usmjeren ka suvremenim problemima tog društva.

Slika 1. Volonteri Crvenog križa dočekuju izbjeglice u prihvatnom centru Slavonki Brod.

Slika 2. Izbjeglice stižu u prihvatni centar Slavonki Brod.

Kako bih se usmjerila na temu integracije imigranata u istraživanju sam krenula od ideje uključivog muzeja, koju vidim kao ideju muzejske organizacije čije su ideje najbliže proučavanju problematike integracije kroz muzej. Ideja uključivog muzeja primjenjiva je na sve vrste muzeja te tako daje višestruko primjenjiv model koji se može koristiti kako bi muzeje učinila aktivnim mjestima međukulturalnog dijaloga. Druga polazišna postavka ovog istraživanja je muzej migracija koji bi se, iako ne postoji u Hrvatskoj, direktnije trebao baviti pitanjima migranata, njihovom reprezentacijom i problematikom integracije. Muzej migracija kao specijalizirani tip muzeja za bavljenje ovom tematikom vidim kao prvi integratorski agens s područja kulture ili, barem, kao primjer mogućnosti kroz koju se muzeji mogu

uhvatiti u koštac po pitanju rješavanja ovog suvremenog izazova. Muzej je, osobito zbog svojeg edukativno–rekreacijskog karaktera, potencijalno jedno od najboljih mjesta društvene intereakcije i međukulturalnog učenja te samim time i odlično mjesto za integraciju. Kako bih ispitala tu tezu i prikazala kako i na koji način mogućnost integracijskog pristupa u muzeju može biti jedna od bitnih stavki njegove funkcije komuniciranja odlučila sam se na nekoliko pristupa proučavajući raznu literaturu. U istraživanje muzeja kao sredstva integracije krenula sam prvo propitujući njegovu povijesnu ulogu reprezentatora iz pozicije dominantne kulture. Željela sam istražiti kako se muzej u suvremenom svijetu izmiče iz svoje prošle uloge te se uključuje u kritičko promišljanje samoga sebe kako bi bio spreman za izazove koje mu postavlja suvremeno društvo. Dvije bitne polazišne točke koje su mi pomogle u daljnjem istraživanju mogućnosti muzeja kao sredstva integracije bile su ideja uključivog muzeja te muzej migracija kao vrsta muzeja koja je usmjerena na reprezentaciju migracijske problematike. Kako bih došla do samog pitanja integracije pokušala sam proučiti na koji način se u muzejima pristupa samom pitanju migracije te pitanju identiteta. U istraživanju sam se vodila proučavajući nekoliko autora koji se bave tim temama. Tako su mi radovi Joachima Baura „Il museo dell’immigrazione“ (2010) i „La rappresentazione della migrazione“ (2010) u kojima se bavi proučavanjem muzeja migracija, dali široku osnovu znanja o pristupu u promišljanju problematike muzeja migracija. Na njegov rad o muzeju migracije osvrće se Anna Chiara Cimoli u svome radu „Migration Museums in Europe“ (2013) te proširuje promišljanje muzeja migracija proučavanjem europskih muzeja. Na taj način dolazi i do nekih novih zaključaka koji su pridonjeli i mojem istraživanju u kojem muzeje migracija želim staviti u jednu širu idejnu perspektivu s definiranim ciljem. Rad Iana Chambersa „The Museum of Migrating Modernities“ (2012) propituje razlike i sličnosti muzeja nekada i danas, osvrćući se na muzej kao heterotopiju prema Michelu Foucaultu, ali pokušavajući muzej gledati kroz njegov neprestani proces nadgradnje. Na taj način i Beth Lord u svom radu „Foucault’s museum: difference, representation, and genealogy“ (2006) proučava muzej, odmičući ga od početne negativnosti koja mu se pripisuje kroz Foucaultovu heterotopiju, proučavajući muzej kao samokritičnu instituciju koja prerasta svoje početne funkcije te uči iz svoje prošlosti te se okreće sadašnjosti. U promišljanju muzeja kao sredstva integracije bilo je bitno proučiti i njegove uloge u radu na identitetu koje ima kroz povijest. U tome su mi pomogli radovi Joachima Baura „Museum and Nation“ (2013) i rad Sharon J. MacDonald pod naslovom „Museums, national, postnational and transcultural identities“ (2003) koji proučavaju povijesnu ulogu muzeja kao stvaratelja nacionalnog identiteta osvrćući se na rad Benedicta Andersona „Imagined Communities“ (1991). U promišljanju same

integracije vodila sam se radom Ivane Brstilo i Željke Jelavić „Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije“ (2010) te strateškim polazištima za pitanja integracije u Hrvatskoj Instituta za migracije i narodnosti iz 2016. Koristeći se tom, ali i mnogom drugom literaturom, željela sam doći do nekih svojih zaključaka kako muzej danas može poticati stvaranje identiteta, otvarati prostor za suživot različitih identiteta te poticati međusobno prihvaćanje unutar kulturno raznolikih društava.

Slika 3. Donacije odjeće u prihvatnom centru Opatovac.

Muzej kao kritički prostor

Koja je uloga muzeja i koji su mehanizmi njegova djelovanja u društvu na početku trećeg tisućljeća? Može li se muzej koji je nastao kao sredstvo reprezentacije Zapada i njegove kolonijalne prošlosti izmaknuti iz svoje uloge reprezentatora vlastite kulture te reprezentatora kulture „drugoga“ iz vlastite (zapadnjačke) pozicije te postati sredstvo međukulturalne komunikacije? Može li se udaljiti od vlastite sklonosti pristupanja kulturnoj različitosti iz pozicije dominantnih kultura te se uspjeti postaviti u neutralnu poziciju pristupa i kako? U svom tekstu „The Museum of Migrating Modernities“ (2012) Ian Chambers pokušava približiti višeslojnost osjećaja pripadanja koje nam je omogućeno ostvariti kroz sjećanje te kroz stabilnost i homogenost uspostavljenu na lokalnosti i povijesti dok se suvremenost nalazi u heterogenijem i mobilnom (te kritičnom) prostoru. Taj prostor može biti i prostor muzeja gdje su glavni koncepti: sjećanje, lokalnost, pripadanje, identitet, povijest i suvremenost koja nas okružuje. Kroz te koncepte treba pokušati shvatiti suvremeni muzej kao

mjesto promoviranja kulturne različitosti i uspostavljana dijaloga usredotočenog na jednakost te na heterogenost prikaza muzejskih objekata koji se interpretiraju u muzeju. Chambers postavlja pitanja: Zašto muzej? Kojim društvenim i povijesnim potrebama muzej treba odgovarati? Gdje se nalazi njegova važnost u svemu tome? Odgovor na ta pitanja on traži kritičkim proučavanjem elemenata koji sačinjavaju konceptualni prostor, a to su: sjećanje, povijest, identitet, reprezentacija i znanje. „Za promišljanje muzeja nužno je promišljanje tih pojmova kroz postkolonijalni pogled. Postkolonijalnost, kao radikalno promišljanje i re-evaluacija Zapadne suvremenosti kroz pogled subalternih povijesti, kultura, tijela koje su bile potlačene i istisnute (kako iz povijesti, tako i iz muzejske interpretacije). Današnji muzej više nije u mogućnosti izdvajati se od tog pogleda. Kako je naznačio Foucault, postavljanje pitanja o povijesnosti objekta proučavanja je postavljanje našeg odnosa datom diskurzivnom režimu i konfiguraciji moći.“ (Chambers 2012:18)¹ Poziciju moći u muzeju ima onaj tko na temelju istraživanja muzealija interpretira građu i time posjetitelju predstavlja muzealije i znanje koje oblikuje sukladno vlastitim stajalištima ili stajalištima kulture iz koje dolazi. Tu problematiku muzeji bi trebali nadići novim pristupom uključivanja, odnosno višestranim pristupom interpretaciji. A to mogu ostvariti uvijek iznova propitujući stajališta dominantnih kultura iz kojih kreću u interpretaciju. Ali i promišljajući postojanje različitih istina upisanih u jedan muzejski predmet, u jedno sjećanje, u jednu povijest. Propitivanje uvijek treba biti vođeno činjenicom da je suvremenost uvijek ta koja interpretira prošlost pa je na taj način prošlost prikazana i u muzeju. To nam može pomoći i u promišljanju samog muzeja gdje je on kroz svoj vijek postojanja bio oruđe tadašnje sadašnjosti pa ga kao takvo oruđe trebamo gledati i sada. To nam daje „moć“ da muzej izmaknemo iz njegove prošle uloge i dodijelimo mu novu ulogu. Ulogu koja će bivajući svjesna nadgradnje čovjekove misli koja teži jednakosti i muzej i njegovu interpretaciju podrediti suvremenom napretku. Muzej na taj način promišlja autorica Beth Lord koja se u svom radu „Foucault's museum: difference, representation and genealogy“ suprotstavlja ideju muzeja kao institucije prosvjetiteljstva, kojem je svrha da podupire snagu države, postmodernom muzeju, koji propituje vlastite narative. Smatra da „muzej može biti postmoderan prostor jer stoji u odnosu na svoju stalnu kritiku prošlosti zbog sudjelovanja u prosvjetiteljskim vrijednostima od kojih započinje svoju kritičku praksu. Muzej je progresivan jer odmiče od prosvjetiteljskih ideja univerzalne istine upravo zbog toga što je sposoban kritički promišljati te vrijednosti, istovremeno se oslanjajući na njih. Muzej time naglašava dobro poznatu kompleksnu tenziju iz Foucaultovih radova između odricanja

¹ Sve citate s engleskog prevela autorica diplomskog rada.

od prosvjetiteljskih vrijednosti istine, razuma i subjektiviteta te spoznaje da je nemoguće promovirati pravdu, slobodu i napredak bez oslanjanja na te vrijednosti.“ (Lord 206:3). Autorica smatra da su institucije poput muzeja najpogodnije za samokritiku i izdizanje iz fiksnih struktura prošlosti. Sposobnost samokritike koja je nasljeđe prosvjetiteljstva vidi kao sredstvo postmodernosti. Za nju ona nije jednonamjensko sredstvo napretka već konstantan pokretač napretka. Jedna od mogućih primjera za to jest ideja uključivog muzeja (*inclusive museum*) gdje možemo vidjeti da su muzej i muzeologija u konstantnom međuodnosu i u neprekidnoj potrazi za napretkom i prilagodbom vremenu u kojem se trenutno nalaze i iz kojeg tumače sve ostalo. Tako ideja uključivog muzeja jest jedan od primjera na koji način se preokreću stvari u svijetu muzeja, pokušavajući se izmaknuti iz svoje pozicije kulturne moći, krećući u interpretaciju i komunikaciju, pokušavajući objasniti da ne postoje univerzalne istine, brišući postojanje pozicije drugoga, težeći kulturnoj jednakosti i ravnopravnosti.

Uključivi muzej

Muzej je oduvijek društveni prostor, međutim nije oduvijek bio namijenjen svima niti je predstavljao, a ni uključivao sve. Može li se muzej danas gledati kao namijenjen svima? Kako se muzej može izmaknuti iz svoje pozicije eurocentrizma i kolonizatorske prošlosti koja uvjetuje nejednakost? Rješenje problematike pozicije moći u muzeju i jednostranog pristupa interpretaciji od strane ICOM-a predstavljeno je kroz ideju uključivog muzeja (*inclusive museum*) gdje se muzej razvija kao društveni prostor za sve, bez obzira na podrijetlo, nasljeđe i baštinu ističući internacionalnost, interdisciplinarnost, uključivanje i interakciju kao imperativ muzejskog djelovanja. ICOM o toj temi govori i u svojoj Povelji o kulturnoj različitosti iz 2010. (nadopunjujući okvire politike kulturne različitosti iz 1998.) gdje navodi upute za odnos muzeja i kulturne te biološke različitosti, stavljajući naglasak na razvoj pristupa uključivanja kroz interkulturalnost i integracijski dijalog u muzejima. Prema tome, ideja uključivog muzeja odgovor je na njegovu problematičnu prošlost. Jedino preostalo pitanje je kako ideje pretočiti u stvarnost i potaknuti sve muzeje da funkcioniraju uključivo. Iz tog razloga ideja uključivog muzeja (*inclusive museum*) kao zajednice znanja podrazumijeva tri glavne teme kojima se bavi muzej, a to su posjetitelj, zbirka i prikaz. Drugim riječima tu govorimo o odnosu muzeja i njegovih korisnika, o praksi i procesu prikupljanja, očuvanju zbirke te muzeju kao repozitoriju i na kraju o muzeju kao komunikatoru kulture i znanja. Tako treba istaknuti i neke od stavki koje uključivi muzej smatra važnima unutar tih

kategorija, a važne su za pristup različitosti i jednakosti u suvremenim muzejima. Uključivi muzej po pitanju teme posjetitelja teži raznolikosti posjetitelja; politika baštine trebala bi zastupati sve identitete: nacionalne, regionalne, etničke, dijasporne i one prvih nacija; želi ostvariti prisutnost višejezičnosti te omogućavanje jednakog pristupa malim jezičnim skupinama i kulturama, zastupljenost različite rodne i spolne orijentacije te se koristiti pedagoškim prikazom i dijalogom u muzeju, tj. načinom na koji se muzej postavlja prema posjetitelju. Kada razmatra zbirke, ideja baštine mijenja svoje poglede na ono što je bitno očuvati, autentičnost ide ka dekontekstualizaciji i rekontekstualizaciji objekata koji se prikazuju, a etnografski i antropološki pristup zahtjeva i uključivanje 'drugih' tradicija. Prikaz u muzejima kao stvarateljima znanja i kreatorima kulture treba težiti neutralnosti, ujednačenosti i objektivnosti.² Upravo iz tih razloga, ideja uključivog muzeja jedan je od načina na koji muzeji mogu postati mjesto kulturne integracije i promoviranja kulturne različitosti.

Muzej migracije

Pitanje ljudske migracije zanimljiva je tema istraživanja za muzeje od početaka njihova nastanka. Međutim, temi se nekada pristupalo iz nešto drugačije perspektive nego li danas. Danas se pitanje migracije promatra kao jedan od fenomena globalizacije, ali i kao izvor spoznaja o kulturnoj raznolikosti te kulturnom napretku. „Muzealizacija fenomena migracije jedna je od najaktualnijih tema po pitanju svjetskih muzeja današnjice te je sve veći broj muzeja koji se u svojim postavima dodatno osvrću i na pitanje migracija i njezine uloge. Nastaje i nova vrsta muzeja, muzej migracija čija je glavna tema proučavanje migracija, njezinih uzroka i posljedica te utjecaja migracija na kulturno nasljeđe.“ (Baur 2010:2).³ U današnjem svijetu globalizacije, brzog i jednostavnog kretanja nužno je govoriti o migracijama, ali i osvrnuti se na prošlost migracija te se posvetiti njihovoj reinterpetaciji krećući s novih polazišnih točaka proučavanja migracije kao slojevitog fenomena, obraćajući pozornost na različite uzroke i posljedice te uzimajući u obzir sve smjerove migracija i njihov utjecaj na stvaranje kulturne raznolikosti. U analizi muzeja migracija Joachim Baur se koristi primjerima SAD-a, Kanade i Australije čiji muzeji (Ellis Island Immigration Museum, New York City; The Canadian Museum of Immigration Pier 21, Halifax; Immigration Museum

² Usp. sa zapisnikom 8. internacionalne konferencije o Uključivim muzejima, 7. – 9. kolovoza 2015.

³ Sve citate s talijanskog prevela autorica diplomskog rada.

Melbourne) nastaju nešto ranije od muzeja migracije u Europi. Ideja koju slijedi je da u tim državama stvaranje samostalnih muzeja migracije dolazi kao reakcija na krizu u muzejskim narativima gdje nedostaje rad na osjećaju zajedništva i raznolikosti kulturnih identiteta. „U prikazu imigracije kao jedinstvenog društvenog iskustva, muzeji konstruiraju narative migracije i na taj način rade na izmjenama zamišljenih zajednica – nacije. Kao poticaj za unos promišljanja nacije, esencijalno transnacionalni fenomen migracije u muzeju migracije postaje osnova za stvaranje vlastitog narativa. Polazišna točka jest problematika koju John Tunbridge i Gregory Ashworth (2013) definiraju izrazom '*disonanca baštine*' koja označava neslaganje u interpretaciji, tj. postojanje više interpretacija za jedno mjesto ili jedan predmet baštine. U tom slučaju istinitost interpretacija ne dovodi se u pitanje, već se usmjerava na višeznačnost jednog predmeta ili mjesta baštine. Oni prikazuju i rastuće probleme u društvu povezane s konstruiranjem nacionalnog identiteta povezanog s poviješću kulturnog nasljeđa. Temeljni problem ovdje je fragmentiranost *identiteta baštine* u kojem se suprotstavljaju društvene grupe, koje i same po sebi nisu homogene. S jedne strane imamo takozvane utemeljitelje, koji dominiraju nacionalnim narativom i koji postavljaju izvorne mitove. U posljednje vrijeme oni se dijele na dvije fronte: s jedne strane je autohtono stanovništvo koje želi prepoznavanje njihove vizije kolonizacije zemlje, kolonizatorskih zločina i materijalnu nadoknadu; a s druge strane tu su imigranti idućeg razdoblja koji žele da se poštuje kulturno nasljeđe i narativ njihovih predaka.

Institucija novog muzeja migracije može biti predstavljena kao odgovor na tu situaciju i kao pokušaj izgladivanja situacije. Kako se želi predstaviti, glavna karakteristika takvog muzeja je predstavljanje povijesti imigracije kao globalne rasprave sa svrhom stvaranja prostora integracije. Najrazličitije priče imigranata različitog porijekla ujedinjuju se u široku zajednicu gdje i kolonizatori postaju dio priče o imigrantima, a na taj način muzej postaje platforma za harmoniziranje disonantne baštine.“ (Baur 2010:2) Ovdje Bauer započinje problematizaciju *identiteta baštine* koji objašnjava upravo kroz kolonizaciju na kojoj se najbolje može uočiti troslojnost baštinskog narativa zemalja bivših kolonija. Baštinski narativ izlomljen je različitošću gdje autohtono stanovništvo njeguje jedan *identitet baštine*. Kolonizatori/imigranti (i njihovi potomci) koji čine većinu stanovništva i koji dominiraju nacionalnim narativom njeguju drugi *identitet baštine* i na kraju novi imigranti koji ne spadaju u nacionalni narativ iako su imigranti na jednak način na koji su nekad bili i kolonizatori koji danas pripadaju dominantnom stanovništvu njeguju (ili barem žele njegovati) treći *identitet*.

Problema novih imigranata dotiče se Ana Chiara Cimoli u svom radu „Migration Museums in Europe“ (2013) u kojem se osvrće na rad Joachima Baura te ga nadopunjuje europskim primjerima muzeja migracije navodeći kako „migracija nije uvijek popularan subjekt zbog njezine stroge uvjetovanosti političkom situacijom datog vremena pa je tako i politički i kulturalno europskim muzejima trebalo duže vremena da se prihvate tog sadržaja zajedno s povećanim multikulturalizmom.“ (usp. 2013:314). Uspoređuje Baurove radove o ne europskim muzejima migracije s onim europskim te navodi da spoznaje do kojih je došao on mogu biti primijenjene i na europske muzeje, objašnjavajući da „muzeji migracije započinju s radom tijekom muzejskog buma 1980ih te da muzejska popularnost ide ruku pod ruku s „muzealizacijom popularnog“, a što je posljedica ekspanzije područja društvenih studija koji počinju 70ih i 80ih godina. Tada se događa i pomak s jednostranog prikaza (u anglosaksonskim državama to bi bio onaj „pobjednika“, kolonizatora i tek kasnije onaj autohtonih nacija) na višestrani, pluralistični pristup koji otvara prostor propitivanju.“ (usp. ibid. 2013:317). Takav slijed razvoja muzejskog pristupa predstavljanju teme migracije otvara nove mogućnosti problematizacije teme i izmicanje iz etnocentričnog pogleda na kulture i povijesne događaje, ali i suvremena događanja. Unatoč tom pomaku, analizom većeg broja muzeja migracija u Europi, Cimoli ustvrđuje da je tek manji broj njih koncentriran na pitanje imigracije u Europu te da su oni još uvijek fokusirani na teme izmještanja, mobilnosti i dijaspore. Navodi neke primjere europskih muzeja poput The International Slavery Museum u Liverpoolu, Le Bois du Cazier u Marcinellevu ili Humanity House u Hagueu te ustanovljuje da oni često tematski naginju antropološkim i gradskim muzejima koji se temom migracije bave u svrhu isticanja interakcije društva i znanosti, poput ovih muzeja: Musée des Confluences u Lyonu i Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée u Marseilleu gdje su europski imigranti opet u drugom planu, ako ih se uopće i spominje. (usp. Cimoli 2013:320). Međutim, neosporno je da i ti drugi tipovi muzeja slijede ideju uključivog muzeja. Iako možda nisu tematski isti, bliski su si konceptom i načinom izlaganja te samim time što pokušavaju u središte svoga interesa staviti međusobno prihvaćanje i komunikaciju.

Muzej migracije, naravno, nije jedina vrsta muzeja koja svojim sadržajem i usmjerenjem može raditi na društvenim promjenama i napretku te djelovati s ciljem integracije. Ovdje se bavi muzejima migracije samo zbog njihove orijentacije koja je već primarno usmjerena na rad s migrantima. Sve vrste muzeja koje se vode idejom uključivog muzeja mogu djelovati kao integratori. Ostvarivanje te mogućnosti ovisi više o njihovom pristupu temi, a manje o samoj temi kojom se muzej bavi. Na primjer, tematski antropološki,

povijesni ili gradski muzej u teoriji može biti tematski bliži problematizaciji teme integracije, ali njegov pristup može biti nimalo integracijski. Čak suprotno tome, on može veličati nacionalna ili religijska obilježja jedne zajednice te time još više produbljivati podjele nekog društva. Muzej lijepih umjetnosti možda na prvu ne odiše problematizacijom integracije, međutim kroz svoj pristup umjetnosti on može isticati različita porijekla autora umjetnina koje izlaže i na taj način naglašavati ljepotu zajedništva u različitosti. Muzej migracije u ovom radu uzet je samo kao primjer zbog svoje primarne određenosti, međutim on ne ograničava širinu promišljanja koja se može razviti iz jednog primjera.

Muzej kao sredstvo stvaranja zajedničkog identiteta

Baur i Cimoli dotiču se teme identiteta baštine te njegove osobine višestruke podijeljenosti ili razlomljenosti. Ta višestrukost normalna je pojava, kako za identitet jedne osobe tako i za pojam identiteta baštine koja je uvjetovana različitim viđenjima osoba, tj. njihovih društvenih skupina. Kako je identitet osobe uvjetovan kontekstom u kojem se ona promatra (pa tako ista osoba može biti i majka i kći i supruga, ali istovremeno je i učiteljica, mentorica, kolegica....) tako je i identitet baštine uvjetovan kontekstom, odnosno grupom ljudi koja tu baštinu tumači. Upravo zbog toga dolazi i do disonance baštine ili neslaganja u njezinom tumačenju. Isti predmeti baštine za jednu skupinu ljudi mogu predstavljati nešto potpuno suprotno od onoga što predstavljaju drugoj skupini ljudi. Pitanje koje se tu otvara je kako muzeji s obzirom na to mogu djelovati kao konektori tih postojećih različitosti te kako mogu pomoći u stvaranju nekog zajedničkog identiteta?

Baur i Cimoli razmatraju ulogu muzeja kao stvaratelja zajedničkog nacionalnog identiteta razmatrajući muzej kroz djelo Benedicta Andersona *Imagined Communities* (1991). Glavni pojam kojim se bavi Anderson jest pojam nacije koji on objašnjava kao zamišljenu zajednicu. Glavni načini koje navodi kako bi se unutar takve zajednice stvorio osjećaj zajedništva i pojačala kohezija grupe su zajednička povijest, običaji i jezik. I Baur i Cimoli u tome prepoznaju muzej i njegovu povijesnu ulogu osnaživača tih stavki. Pa tako Baur navodi da su muzeji „od svojeg rođenja kao javne institucije u 18.stoljeću, kroz njegov razvoj u 19. stoljeću, uvijek bili usko povezani sa stabilizacijom, ujedinjavanjem i kulturnom legitimacijom koncepata nacionalnog i nacionalne države.“ (Baur 2013:331). To tvrdi naglašavajući Andersonov zaključak da su tri efektivna instrumenta političke moći: cenzus, karta teritorija i muzej. Cenzus zbog toga što daje informacije o ljudima nad kojim se

dominira, karta koja označava teritorij nad kojim se dominira te muzej zbog svoje funkcije uvjeravanja države o njezinom porijeklu i legitimitetu.“ (Baur 2013:332). Na koji način muzej to postiže? Najbolji primjer toga su povijesni i nacionalni muzeji. Baur objašnjava da „moderna država organizira nacionalno jedinstvo uspostavljanjem posebnog odnosa između vremena i prostora, između povijesti i državnog teritorija. To je najbolje prikazano u fenomenu dualnosti historizacije teritorija i teritorijalizaciji povijesti. U tom procesu povijesni muzeji i povijesna mjesta dobijaju posebno značenje u neposrednoj blizini političke kulture države i državnog autoriteta nad državnim institucijama. Upravo zbog toga i u muzejima, nacionalna prošlost nije dokument već je ona tvorevina. Muzeji su mjesta gdje su mitovi o porijeklu stvarani u sadašnjosti i projektirani na prošlost stvarajući tako nacionalne narative, spajajući individualne povijesti s nacionalnima.“ (Baur 2013:333). Kroz to Baur želi pojasniti da ako muzej ima cilj stvaranja kohezije unutar nacionalne zajednice onda on tu koheziju ostvaruje interpretirajući prošlost razmišljajući o tom cilju. Interpretacija prošlosti uvijek se odvija u sadašnjosti i zbog toga u prošlost unosi djelić te sadašnjosti. Pa ako nam je tako u datom trenutku bitno istaknuti slavnu nacionalnu povijest iz te višedimenzionalne prošlosti izvlačimo i prezentiramo trenutke koji to potkrepljuju. Upravo zbog toga Baur naglašava da je „klasično postavljanje nacionalnog muzeja bazirano na ključnim principima stvaranja i artikulacije zajedničke prošlosti i kulture, a razlozi tome su društvena harmonizacija i smirivanje društvenih konflikata te želja za stvaranjem specifične kulture s ciljem minimiziranja kulturne heterogenosti.“ (Baur 2013:333-334).

Međutim, zašto smo kod pitanja disonance baštine skrenuli u smjeru muzeja kao osnažitelja nacionalnog identiteta? Upravo zbog toga da bismo vidjeli kako su muzeji djelovali u stvaranju identiteta i kako su djelovali ako su svoju orijentaciju usmjerili ka nacionalnom. Cimoli se osvrće i na drugu stranu, koja, postavljena usporednom s nacionalnom, otvara razmatranje disonance baštine. Pa ako muzeji nastaju kako bi ojačali ideju nacije istovremeno u njezinim fizičkim i simboličkim granicama, evidentno je da i prikazivanje mobilnosti u muzejima otvara nova pitanja. Ona o prirodi, zamagljenoj geografiji, vječno mijenjajućim političkim panoramama i neprestano redefinirajućim individualnim i socijalnim identitetima. Pa se tako u tome promišljanju otvara prostor raspravi o tome da tamo gdje je koncept nacije i nacionalnog identiteta povijesno jači (kao u većini europskih država), postoji i potreba za harmonizacijom baštine iako ona možda i nije prioritet kulturnog programa te zemlje. (usp. Cimoli 2013:315-316). U 21. stoljeću u kojem je mobilnost na najvišoj razini, a migracije se događaju svakodnevno, bile one individualne ili

masovne, kratkoročne ili dugoročne, prisilne ili dobrovoljne, harmonizacija baštine postaje sve bitnija. Zbog veće mobilnosti, miješanja kulturnih utjecaja i nacionalnih identiteta stvaranje osjećaja zajedništva, prihvaćanja i razumijevanja postaje imperativ suvremenih društava. Prema tome identitetima baštine potrebno je pristupati na prikladan način jer zbog istih razloga sve češće dolazi do susretanja s problematičnom baštinom koja potencijalno može dovesti do sukoba unutar zajednice. Cimoli tako naglašava da upravo kroz razumijevanje problematične baštine možemo shvatiti kompleksnost s kojom se u interpretaciji i komunikaciji susreću današnji muzeji. Postavljajući pitanja: koga treba predstavljati, koje metode izlaganja su prikladne za predstavljanje nečije priče na atraktivan način bez žrtvovanja istine, što treba naglasiti oku promatrača. Dok se kao ključna pitanja nameću: kada je nacija, teritorij, zajednica, spremna predstaviti svoje iskustvo migracije te zašto sada? (usp. Cimoli 2013:317). Možda je dio odgovora na to pitanje Baurova misao iz njegovog ranijeg teksta u kojem navodi da su muzeji mjesta koja neovisno o razlikama u podrijetlu, mjestu, statusu, tematskom fokusu i političkom naglasku pomažu u konstruiranju i prikazivanju zajedničkog dijeljenog iskustva migracija koji također potpomaže konstrukciji zajedničkog nacionalnog identiteta (usp. Baur 2010:4). Kroz pojam muzeja kao mjesta susreta i komunikacije koji služi kao stvaratelj osjećaja zajedništva dolazimo i do identiteta koji se konstruira i rekonstruira kako u svim komunikacijama, tako i u muzejskoj komunikaciji. U svom radu „Museums, national, postnational and transcultural identities“ (2012) Sharon J. Macdonald osvrće se na temu identiteta i ulogu muzeja u njihovom stvaranju. Prije svega treba objasniti što su to identiteti, a to objašnjava Stuart Hall kao jedan od najznačajnijih suvremenih teoretičara koji se bave temom identiteta, u svom djelu „Who needs 'identity'?“ (2010) navodi: „Identiteti se stvaraju unutar diskursa, ne izvan njega, zbog toga ih trebamo shvaćati kao proizvedene u određenom povijesnom i institucionalnom mjestu unutar određenih diskurzivnih formacija i praksi. Štoviše oni nastaju unutar međudnosa određenih modaliteta moći i time su više produkt obilježavanja razlika i iznimki nego što su znak identičnih, prirodno ostvarenih zajedništava. Prije svega identiteti su konstruirani kroz različitosti.“ (Hall 2000:17). U tonu definicije identiteta Stuarta Halla svoj tekst nastavlja i Macdonald gdje suprotstavlja muzeje 19. stoljeća, čija ideja je osnaživanja nacionalnih identiteta, suvremenim muzejima koji bi trebali težiti nadnacionalnom pogledu. „Nacionalni identitet izgrađen je na temelju vlastitih različitosti naspram drugih nacija i etničkih skupina – slika novog svijeta bila je diskretno, prostorno određena, omeđena razlikama, što se pokazalo izrazito teško za one koji su, prema toj slici, bili 'izvan mjesta' (poput migranata) ili onih čije su kulturne vrijednosti bile videne kao manje napredne ili moralno nedorasle onima vlastite

skupine.“ (Macdonald 2012:2). Temom nacionalnog identiteta muzeji se bave od svojih početaka postojanja, tj. od rođenja nacija. Međutim, rušeći velike narative i propitujući probleme prošlosti, muzeji današnjice trebaju se posvetiti i onim temama koje su bile 'izvan mjesta'; mjesta muzeja, mjesta interesa, mjesta nacije, tj. onima između narativa i izvan pozicija moći. Sljedeće pitanje koje si postavlja Macdonald je: „Što je to što je muzeje učinilo prikladnim sredstvom za oblikovanje javnosti i usmjeravanje razmišljanja ka nacionalnoj državi?“ (Macdonald 2012:2). A odgovor i ona pronalazi proučavajući sam fenomen nacije kao imaginarne konstrukcije Benedicta Andersona, koja, kako bi se ostvarila i osigurala svoje postojanje, ima potrebu za posrednicima koji će joj pomagati u njezinom samoostvarenju, a za to joj između ostaloga služi i institucija muzeja. „Kao što je istaknuo Benedict Anderson, razmišljati o sebi kao članu nacionalne države stavlja nas u poziciju razmišljanja o sebi kao dijelu zamišljene zajednice čiji se članovi nikad ne će upoznati. Muzeji su uključeni u stvaranje osjećaja pripadanja toj zamišljenoj nacionalnoj zajednici prezentirajući zajedničke nositelje društvenih odnosa koji ne postoje bez zajedničke kulture, dijeljenih znanja i praksi, rituala i simbola unutar kojih pojedinci vide sebe kao aktivne nositelje te kulture. Muzeji su, zajedno s ostalim javnim ustanovama, bili jedni od glavnih agenata širenja osjećaja nacionalnog pripadanja (naravno s razlikama u pristupima različitih muzeja). Kako navodi i antropolog Richard Handler (1988) ideja „imanja kulture“ postala je glavno pitanje nacionalnih i politiziranih etničkih rasprava. Ne samo ideja da je svaka nacija različita od druge, već i da je ta različitost duboko ukorijenjena i da treba bit iskazana. Tako na tom temelju iskazivanja nacionalne različitosti muzeji koji su već sakupljali raznolike objekte kulture bivaju viđeni kao mjesta prezentacije i učenja o nacionalnom identitetu, zajedničkoj povijesti i kulturi kroz isticanje kulture kao posebne i različite od neke druge.“ (Macdonald 2012:2-3). Pitanje kojim se bavimo danas je kako osjećanje pripadanja koje se stvara u muzeju otvoriti na korištenje, ne nacionalnim zajednicama, već cjelokupnom čovječanstvu kao mjestu na kojem se na istoj razini prezentiraju sve kulture i njihovo nasljeđe kao zajedničko nasljeđe i dijeljeno znanje. Ako su „javni muzeji od svojih početaka uključeni u kulturalizaciju javnosti i pospješivanje osjećaja pripadanja nacionalnoj državi kroz prizivanje na poimanje osjećaja nacionalne i rasne različitosti spram drugih te na doživljavanje vlastitog svijeta kao relativno uređenog, stabilnog i progresivnog.“ (usp. Macdonald 2012:5). Onda bi se drugačijim pristupom muzeju i kulturalizaciji kroz muzejske izložbe moglo pozivati i na međusobno razumijevanje te prihvaćanje kulturnih različitosti kao osobina koje obogaćuju čovječanstvo te na taj način pristupiti i integraciji različitih kulturnih identiteta u jedno društvo. Kako naglašava u svom zaključku i Macdonald: „Muzeji, upravo zbog toga što su od

svojih početaka bili umiješani u rad na identitetima i zbog njihovih specifične artikulacije s vrstama identiteta, značajna su mjesta u kojima je moguće promatrati tvrdnje o promjenama pristupima stvaranja identiteta.“ (Macdonald 2012:6). Tako u kontekstu Europske unije dolazi do stvaranja novog zajedničkog europskog identiteta kao nadnacionalne zajednice koja pokušava stvoriti jednu novu zajednicu koristeći se „jedinštvom u različitosti“. Međutim, iz tog europskog nadnacionalnog konteksta i dalje su isključeni oni 'izvan mjesta' tj. migranti. Migracije se češće naglašavaju kada je riječ o emigracijama europskog stanovništva u Sjedinjene Američke Države, ali nerijetko se u priči o jednoj nadnacionalnoj zajednici Europe zaboravlja istaknuti važnost i glas imigranata koji su u Europu donijeli sa sobom neke drugačije kulturne prakse koje su danas dio europske kulture. Promatrajući utjecaj migracija na globalnoj razini te uključujući ubrzani protok informacija koji nam donosi tehnološki napredak i globalizacija moguće je govoriti i o svim tim utjecajima kao globalnoj kulturi. Međutim, novo pitanje koje se otvara je može li pojam globalne kulture potaknuti i osjećaj zajedništva i pripadanja. Također je pitanje kako predstaviti globalnu kulturu u muzeju i predstavljaju li se time svi jer kulturni utjecaji na stvaranje globalne kulture nisu jednaki. I u njima možemo pronaći neravnopravnosti koje mogu proizlaziti iz nacionalnih nejednakosti.

Predstavljanje migracije u muzejima

Svoj tekst Joachim Baur započinje pričom o berberu Idrisu koji na svom proputovanju odlazi u etnografski muzej te se susreće s fotografijama koje prikazuju berbersku kulturu i na jednoj od njih uočava sebe. Događaj koji opisuje odlično oslikava raznoliku problematiku muzealizacije kulture. Time naglašava probleme prezentacije u muzeju, osobito prezentacije kulture 'drugoga'. Postavlja pitanja: Tko je taj tko predstavlja i koga predstavlja? Koji su odnosi između predstavljača i predstavljanog te kome se predstavlja? Smatra da su ta pitanja iznimno bitna u muzejskom prikazu migracije (usp. Baur 2010: 27). Pitanja djeluju relativno laka za odgovoriti ako znamo o kojoj izložbi je riječ, jer tada znamo i tko ju radi i za koga, za koju publiku, s kojim ciljem. Svi ti odgovori naći će se praktički već u samoj najavi izložbe. Međutim, ono na što tim pitanjima cilja Baur skriveno je puno dublje u izložbi. Za odgovoriti na ta pitanja nisu nam dovoljni faktografski podatci i ciljevi navedeni u organizaciji. Njega u tim pitanjima zanimaju društveni i politički odnosi koji se kriju u izložbi, sredstvu komunikacije muzeja kao institucije i njegovih korisnika, a osobito ga zanimaju ti odnosi u

predstavljanju tema migracije u kojoj je neupitno važan povijesni odnos onog koji predstavlja i predstavljanog.

Kada govorimo o temi migracije u muzejima važno je još jedno pitanje koje nam se nameće, a to je kako prikazati migraciju u muzejskoj izložbi kao vizualnoj interpretaciji. Jedna od prvih tema je koncept samih granica koje migranti prelaze na svojem putovanju koja se u muzejskoj izložbi može prikazati kroz putovnice, pravnu dokumentaciju, predmete vezane uz graničnu policiju te pravnu dokumentaciju vezanu uz mogućnosti i zabrane kretanja u određenim povijesnim trenucima. Druga tema je samo putovanje koje je glavno obilježje migracije, često predstavljeno brodovima na kojima migranti putuju ili drugim prijevoznim sredstvima. Međutim, sama tema putovanja se sagledava i kroz njeno metaforično svojstvo putovanja kao obreda prelaska, promjena (života, identiteta). Treća tema koja se pojavljuje kao najčešći objekt je putna torba, odnosno stvari koje migranti odlučuju ponijeti sa sobom u „novi život“. U tom objektu istovremeno se otkriva osobnost pojedinca koji te stvari odabire, ono što on vidi bitnim za vlastiti život, a ujedno govori nešto i o kulturi iz koje dolazi jer i svaka pojedina stvar iz putne torbe krije cijelu priču iza sebe. S druge strane, ta putna torba govori i nešto o očekivanjima i pretpostavkama koje migrant ima o zemlji u koju dolazi, odabirući stvari koje vidi kao potrebne u stvaranju novog života i snalaženju u novim situacijama (usp. Baur 2010:32-33).

NAME	AGE	SEX	OCCUPATION	RELATIONSHIP TO HEAD OF FAMILY	EDUCATION	RELIGION	REMARKS
Hans S. P. van	15	M	Student	Head	High School	Swedish	
Anton Bergman	16	M	Student	Head	High School	Swedish	
Lena Bergman	22	F	Wife	Head	High School	Swedish	
Agathe	16	F	Wife	Head	High School	Swedish	
Carl	11	M	Student	Head	High School	Swedish	
Carl S. P. van	15	M	Student	Head	High School	Swedish	
Anton	16	M	Student	Head	High School	Swedish	
Lena	22	F	Wife	Head	High School	Swedish	
Agathe	16	F	Wife	Head	High School	Swedish	
Carl	11	M	Student	Head	High School	Swedish	
Carl S. P. van	15	M	Student	Head	High School	Swedish	
Anton	16	M	Student	Head	High School	Swedish	
Lena	22	F	Wife	Head	High School	Swedish	
Agathe	16	F	Wife	Head	High School	Swedish	
Carl	11	M	Student	Head	High School	Swedish	

Slika 4. Popis putnik pristalih u luci Ellis Island.

U svim tim primjerima vidimo muzejske predmete koji su izvori informacija i svjedoci događaja čiju priču prenose. Predmeti su ti oko kojih se razvija priča, oni su simboli koji nam tu priču prenose. A kako bi se priča prenijela, tj. kako bi se ostvarila komunikacija/dijalog između muzejskih stručnjaka, muzejskog predmeta i korisnika potrebno je predmet kontekstualizirati. Koja je svrha predmeta u muzeju migracija i zašto je kontekstualizacija predmeta iznimno bitna? „Muzeji migracije su mjesta dijaloga između kultura i mjesta međusobnog razumijevanja među generacijama ljudi, komunicirajući među njima osjećaj pripadanja. Mjesta sjećanja, priče pojedinaca i grupna sjećanja muzej koristi kao sredstva

zbližavanja i upoznavanja dominantnog društva i migranta kroz prikaze mjesta iz kojih dolaze, razloga zbog kojih dolaze, radeći i na dekonstrukciji stereotipa. Muzeji migracije važni su i za drugu (treću, četvrtu...) generaciju imigranata, jer prezentiraju kulturu njihovih predaka kroz koju doprinose osnaživanju njihovog identiteta“ (Baur 2010:31). U muzejima migracije prelazak predmeta iz primarnog konteksta u muzeološki kontekst događa se s ciljem približavanja fenomena migracije, zbog dekonstrukcije predrasuda i stereotipa, zbog povezivanja muzejskih korisnika s migrantima. Muzeji kroz prelazak predmeta iz njihovog primarnog konteksta u muzejski postaju mjesta sjećanja.

Mjesta sjećanja (*lieu de mémoire*) su koncept koji pripada društvenom sjećanju koje može biti bilo koja značajna pojava, materijalna ili nematerijalna po prirodi, koja je ljudskom voljom ili učinkom vremena postala simboličkom sastavnicom nasljeđa sjećanja u nekoj zajednici (Nora 1996:XVII). Društveno sjećanje su predodžbe o prošlosti koje se mijenjaju sukladno aktualnim zbivanjima, a koncept društvenog sjećanja poučava nas da povijesni događaji nikad nisu egzaktni već su odraz sadašnjosti. Upravo kao i muzeji - i izložbe, povijest je konstrukt jer je sastavljena od individualnih pamćenja različitih osoba koje čine društvo, a izgrađuje se kroz njihovo sudjelovanje u komunikacijskim procesima. Jan Assmann u svom radu *Kultura sjećanja* sažima misli Mauricea Halbwachsa, jednog od prvih istraživača društvenog sjećanja koji smatra da ne postoji pamćenje izvan onog društveno relacijskog okvira kojim se u društvu koriste živi da bi fiksirali i ponovno pronašli svoja *sjećanja*. U tom osvrtu možemo vidjeti zašto muzej promatramo jednim od stupova koji drže konstrukt društvenog sjećanja. „Pojedinaac koji bi rastao u potpunoj samoći ne bi imao pamćenje. Čovjek stječe pamćenje tek u procesu socijalizacije. Uvijek je pojedinac taj koji "ima" pamćenje, ali to je pamćenje kolektivno određeno. Stoga priču o "kolektivnom pamćenju" ne treba shvaćati metaforički. Kolektivi doduše "nemaju" pamćenje, ali određuju pamćenje svojih članova. Uspomene, čak i najosobnije, nastaju samo kroz komunikaciju i interakciju u okviru društvenih grupa. Ne sjećamo se samo onoga što smo saznali od dugih, već i onoga što nam drugi ispričaju, što nam drugi potvrde i vrte kao važno. Iznad svega, naš je doživljaj već uvjetovan odnosom prema drugima, kontekstom društveno zadanih okvira važnosti. Jer "ne postoji sjećanje bez percepcije".“ (usp. Assmann 2006:52). Muzeji su ti koji nam na institucionalnoj razini pomažu u komunikaciji sjećanja, a osobito dobro to možemo primijetiti kod muzeja migracija koji kroz predmete prenose individualna sjećanja na migrantsko putovanje, tražeći od korisnika muzeja ili prisjećanje na vlastitu sličnu *životnu priču* ili tražeći sličan sentiment u njegovoj individualnoj prošlosti i na taj način uvodeći te dvije strane u

međusobnu komunikaciju. Na isti način, kako u *društvenom sjećanju* tako i u muzeju, stvaraju se predodžbe o prošlosti koje se konstruiraju u sadašnjosti, prošlost vidimo kroz prizmu sadašnjosti i pomoću toga se ostvaruje kohezija unutar zajednice. Upravo iz tog razloga muzeji su snažne figure u oblikovanju nacionalnih identiteta, u stvaranju osjećaja zajedništva kroz isticanje zajedničke prošlosti. Tu svoju snažnu društvenu ulogu muzeji mogu itekako usmjeriti i na ostvarivanje dijaloga i osjećaja zajedništva i prihvaćanja unutar svoje kontekstualizacije, spajajući različite kulture i nacije te stvarajući osjećaj povezanosti i međusobne potrebe za kulturnom različitosti. Na taj način muzej može postati sredstvo kulturne integracije migranata, bivajući kulturnim medijatorom, osvještavajući sličnosti imigranata i emigranata u nekoj zajednici.

Ako muzeji, a osobito muzeji migracije mogu postati mjesta razmjene kulturnih znanja u svrhu integracije migranata, oni svoj rad moraju obogatiti novim spoznajama. To je ostvarivo u suradnji s migracijskim ustanovama koje su prvi korak na putu nečije integracije. Kako navodi Cimoli u radu „Migration Museums in Europe“ problematika muzeja tada je i skepticizam migracijskih ustanova koji propitkuje sposobnost muzeja migracije i njihovu sposobnost bivanja mjestom za uključivanje migranata u društvo. Najčešće migracijske ustanove smatraju da bi muzeji trebali samo iznositi priče imigranata, a rad s njima zatim prepustiti drugima da dalje djeluju na kulturnoj razini. Ona smatra da iako bi muzeji migracija trebali poticati stvaranje dijaloga, istina je da paradoksalno muzeji migracije mogu postojati kao takvi bez ulaženja u subjekt identiteta uopće. Smatra da muzeji mogu jednostavno prenositi priče o imigraciji ili emigraciji bez doticanja problematične teme reprezentacije drugoga, višeslojnosti identiteta ili svih promjena u društvu koje su se dogodile zahvaljujući miješanju različitih kultura, navika, jezika i tradicija. Zaključuje kako je opasnost upravo u tome da muzej migracije sam po sebi ne mora promovirati dijalog niti međusobno razumijevanje, ali da može evocirati folklor i nostalgiju, odmicati se od priče o siromaštvu i prikazivati priče uspjeha migranata. Može potpuno odvojiti priču migranata prošlosti od priče migranata danas i time proizvoditi dvosmislene poruke. Može se pretvarati da prenosi objektivni narativ baziran na dokumentima, pismima, putovnicama i brojevima, a istovremeno krojiti narativ koji otvara prostora za podjele i neprihvaćanja. Pa tako muzeji migracije, koji bi na neki način trebali biti prvi koji se bave temama multikulturalizma i interkulturalnog dijaloga mogu voditi upravo suprotnome. Iz toga razloga je iznimno bitno proučavati ih i pratiti njihov razvoj. (usp. Cimoli 2013:322) Razvoj muzeja iznimno je bitno pratiti u svakom pogledu, a muzeje migracije potrebno je promatrati i pratiti sukladno suvremenim

migracijskim događanjima te političkim i kulturnim događanjima u zemlji primitka. To je bitno, kako navodi Cimoli, iz razloga što muzeji nikada ne mogu biti neutralni, ali su bitni upravo zbog svoje mogućnosti otvaranja dijaloga. Prema tome, moguće je dalje propitivati muzej kao mjesto promoviranja interkulturalnog dijaloga u svrhu integracije, a sljedeće pitanje je kako to postići.

Muzej kao sredstvo integracije

Može li muzej biti sredstvo koje pojedinca ili skupinu uklapa u novu sredinu te uči lokalno stanovništvo prihvaćanju, može li muzej biti mjesto međukulturne razmjene znanja koje će onda rezultirati obostranom prilagodbom ako se muzej na prvom mjestu bavi kulturom? Odgovore na ta pitanja u svome radu „Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije“ pokušavaju pronaći Ivana Brstilo i Željka Jelavić koje se bave društveno isključenim grupama i mogućnostima muzeja kao njihovog integratora. Iako se bave različitim društveno isključenim osobama i grupama u istraživanju se koncentriraju na kulturne značajke. Smatraju da je „kultura kontekst razumijevanja izbora, akcija ili načina života pojedinca i grupe. Stoga je važno poštivati kulturna iskustva, makar ih, zbog vlastite kulturne zahvaćenosti, ne moramo (ili ne možemo) u potpunosti shvatiti. Situacija je donekle bliska i onim društvenim grupama koje, iako su dio iste kulture, vode posve različit način života i međusobno se ne prepoznaju. Određene kulturne inačice, kao što su muzeji, upravo naglašavaju važnost međukulturnoga i međugrupnoga dijaloga, promiču suradnju i zastupaju politike jednakovrijednosti svih kulturnih i grupnih doprinosa. U svjetlu tih nastojanja produbljuje se suradnja društveno-kulturne, grupne i pojedinačne vizije života u kojoj muzeji pružaju strukturiranu platformu za interakciju između kultura što ih čini idealnim ambasadorima interkulture komunikacije platformi“ (Brstilo, Jelavić 2010:148). Muzeji su institucije koje potiču svjesnost o vlastitoj kulturi te međukulturnu komunikaciju, a u tome se krije i njihova mogućnost edukacije i kulturne senzibilizacije. U radu se ističe kako je „bitno naglasiti značaj i mogućnosti kulture, a posebice muzeja i to u procesu društvene integracije, sugerirajući višedimenzionalnost društvene isključenosti. Utoliko je problem isključenih još drastičniji, ali su mogućnosti institucija i njihovih usluga te doprinosa signifikantnije. Iz tog razloga ne smijemo eliminirati ulogu kulture tj. muzeja u procesu uključivanja. U suprotnome, produbljujemo socijalnu ekskluziju.“ (Brstilo, Jelavić 2014:148-149).

Muzeji su mjesta učenja, a ciljevi suvremenih muzeja u uključivanju raznolikije publike te približavanja kulture različitim korisnicima primjer su uključivanja različitih društvenih grupa kulturnom sadržaju. Otvaranje prostora inkluzije različitih dobnih skupina, socijalnih statusa, rodnih i spolnih profila te stupnjeva obrazovanja primjer je rada muzeja na razvijanju interesa domaćeg stanovništva za vlastitu kulturu. Sljedeći korak koji muzeji mogu poduzeti u svojem poslanju kulturne edukacije jest korak prema kulturnoj integraciji. Bila to kulturna integracija isključenih članova zajednice vlastite kulture poput beskućnika i prosjaka ili novih članova zajednice poput imigranata možemo im jednako pristupiti kao pravno, ekonomski i socijalno ugroženim skupinama ljudi. Kulturna integracija društvenih skupina od iznimne je važnosti za muzeje jer oni nisu samo skladišta ljudskog nasljeđa već i suvremeni društveni prostori interakcije. Ako se suvremeno društvo susreće s novim društvenim i kulturnim problemom, problemom integracije, kao posljedicom globalne mobilnosti, uloga suvremenih muzeja je aktivno sudjelovanje u pomoći pri rješavanju toga problema. Kako bi odgovorili na pitanja koja je uloga muzeja u integraciji migranata i kulturnih različitosti i kako muzeji mogu ispuniti tu svoju ulogu prije svega trebamo se posvetiti razjašnjenju pojma integracije. Prema Institutu za migracije i narodnost u Zagrebu integracija imigranata je višedimenzionalan proces koji je teško jednoznačno odrediti zbog toga što izvire iz procesa neprestanih društvenih promjena. U uvodnom dijelu strateških polazišta Instituta za migracije i narodnost o integraciji migranata u Europskoj uniji s osvrtom na Hrvatsku pojašnjeno je da se termin integracija često miješa s terminima kao što su inkorporacija, uključivanje, adaptacija, akulturacija i prilagođavanje, a ponekad i asimilacija. Međutim, smatraju da oni teško mogu nadomjestiti termin integracija, čije je značenje uvijek povezano s idealnom vizijom (nacionalnog) društva sagledanoga kroz cjelinu. Kao razlog tome navode da to značenje ujedno implicira povijesne, političke i društvene procese povezane s nastankom nacije-države i s nacionalnim samorazumijevanjem koji utječu na percepciju imigranata, pa tako i na mogućnosti njihove integracije. Sam pojam integracije definiraju kao proces uključivanja i prihvaćanja imigranata u glavne institucije, odnose i položaje u društvu primitka, ali i kao posljedicu racionalnih odgovora aktera na društveno okruženje. U integraciji vide dvosmjerni proces prilagodbe između imigranta i društva primitka, iako najnoviji pristupi predlažu da se u integracijski proces uključi i zemlju porijekla migranta kao treću stranu, pa integracija postaje trosmjerni proces. Smatraju da je važno istaknuti da integraciju valja promatrati i istraživati u odnosu na društvo i njegova obilježja (usp. s.a. 2016:1-2). Uključivanje i zemlje porijekla bitno je u integracijskim procesima jer širenjem smjerova djelovanja i polazišta koja nas tom djelovanju uče osigurava se uspješnost

djelovanja integracije, dok se istovremeno širi područje djelovanja. Takav način razmišljanja i djelovanja proces integracije vidi kao širi pojam od samo jednosmjerne prilagodbe. Razumijevanje pojma integracije, kao i same problematike njezinog provođenja, bitno je za bilo kakav daljnji rad na tome. Osobito unutar institucija muzeja kojima je jedna od glavnih uloga istraživanje. Kako provoditi integraciju problem je s kojim se susreću sva društva. Ona se sama od sebe događa iznimno rijetko te je njezino ostvarenje zahtjeva rad i društva primitka i osoba ili grupa ljudi koje dolaze u novu sredinu. Postoje tri dimenzije integracije: pravno-politička, društveno-ekonomska i kulturno-religijska. Ponekad se uz te tri osnovne dimenzije navode još i interakcijska i identifikacijska integracija. „U interakcijskoj dimenziji naglašene su institucionalna i normativna dimenzija, a u identifikacijskoj dimenziji je naglasak na imigrantu i njegovoj percepciji, tj. subjektivizaciji integracijskog procesa. No, oba slučaja polaze od iste pretpostavke prema kojoj imigranti tek fragmentarno sudjeluju u različitim društvenim područjima koja su međusobno nezavisna i relativno autonomna. Takvo shvaćanje predstavlja zaokret od holističkog pristupa, koji integraciju smješta u okvire nacionalne zajednice i njene dominantne kulture, k pristupu koji je raščlanjuje i fragmentira.“ (s.a. 2016:2). Iako se možda čini da rad muzeja na integraciji najprije spada pod kulturno-religijsku dimenziju integracije, kao mjesto na kojem migranti mogu prakticirati i predstavljati svoje kulturno nasljeđe, muzej se kao sredstvo integracije može baviti i svim ostalim dimenzijama integracije kroz svoje funkcije istraživanja i informiranja. U pravno-političkom smislu muzeji u integraciji mogu pomoći informirajući svoje korisnike o pravima imigranata te načinima i mogućnostima ostvarivanja tih prava, istovremeno senzibilizirajući domaće stanovništvo. Kroz dijalog o pravnom sistemu i kako on djeluje u doticaju s drugima mogu ukazati i na nedostatke koji se nalaze u zakonskim odredbama te stvarati prostor za djelovanje domaćeg stanovništva u smjeru pomoći i solidarizacije.

Društveno-ekonomska dimenzija otvara široku temu tržišta rada koje je u centru interesa i domaćeg stanovništva i imigranata jer je i jedan od najčešćih izvor problema i sukoba između njih. Muzej kao sredstvo integracije za jednu od glavnih interesnih točaka informiranja i komunikacije treba postaviti temu rada koja je jedan od primarnih razloga zašto se migracije događaju. Ako prvo mjesto zauzimaju političke migracije, najčešće povezane sa bijegom pred ratovima tj. to su osobe izvan vlastite države koje nisu u mogućnosti ili se ne žele vratiti zbog straha od progona, na drugom su mjestu ekonomske migracije gdje ljudi vlastitu zemlju napuštaju zbog lošeg ekonomskih standarda, tražeći bolje prilike zaposlenja i ugodniji život. Tema tržišta rada važna je kako za imigrante tako i za cjelokupno društvo te je

za integraciju važno potaknuti dijalog koji će se oko sporne teme nositi sa što manje predrasuda, poput onih da migranti oduzimaju poslove domaćem stanovništvu, prikazujući realne probleme tržišta i probleme domaćih radnika i radnika migranata. Ako muzeji mogu postati mjesta koja društvo uče međusobnom razumijevanju kroz približavanje različitih pravnih, političkih i ekonomskih pogodnosti koje kao članovi zajednice posjedujemo, na primjer pravima domaćih radnika i radnika imigranata, muzeji bi time mogli ispuniti još jedan od svojih ciljeva privlačenja novih korisnika. Mogli bi postati i višefunkcionalna društveno korisna institucija, time ne gubeći svoje primarne interesne teme već ih proširujući, a time proširujući i spektar stalnih korisnika muzeja. Osim te dvije dimenzije, uvijek je prisutna ona prva kulturno-religijska dimenzija koju bismo i primarno dodijelili muzejima gdje se muzeji bave prikazom kulturnih praksi, kulturnih sličnosti i razlika te poučavaju i imigrante i društvo primitka međusobnom suživotu i poštivanju različitih tradicija s pokušajem stvaranja novih i zajedničkih praksi. Proučavajući i podučavajući kulturnoj i religijskoj baštini čovjeka, muzeji ne bogate samo znanje društva već stvaraju i teren za nove spoznaje i prihvaćanje različitosti. Proučavajući te tri dimenzije integracije i primjenjujući ih na muzeje, važno je napomenuti i činjenicu da unatoč svemu tome „nijedna država ne posjeduje u potpunosti koherentni model uključivanja imigranata u društvo. Na državnoj razini najčešće se donosi vrlo fragmentiran okvir integracije/uključivanja imigranata u društvo, a dinamika njegova donošenja i provedbe je neujednačena. Premda je uključivanje imigranata u društvo primitka rezultat međudjelovanja institucionalnih struktura i samih migranata, ishod integracijskog procesa, čini se, ipak u većoj mjeri ovisi o institucionalnoj strukturi i odnosu članova društva primitka prema imigrantima nego obratno. U modernim pluralnim društvima integracija imigranata nije utemeljena na zajedničkim vrijednostima koje dijele svi pripadnici društva, nego više podrazumijeva usvajanje jedne 'zajedničke orijentacije', a u zapadnim demokratskim društvima to se odnosi na liberalna građanska prava.“ (s.a. 2016:3). Upravo tu se nalazi i muzej kao jedno od sredstava kojima društvo može stvoriti zajedničku orijentaciju bivajući mjesto dijaloga i razmjene znanja između kultura što je preduvjet za prihvaćanje zajedničke orijentacije. Kulture nisu homogene strukture koje povlače granice već disperzivna svojstva ljudi koja u međuodnosu kreiraju nove prakse i na taj način rastu zajedno s čovjekom od njegovih početaka. Upravo zato integracija nije nekakav apstraktan i nedostižan pojam već nešto na čemu treba raditi.

Prvo proučavajući mogućnosti integracije i načina njezinog provođenja u teoriji kako bismo bili spremni primijeniti to u praksi. Pa su tako integracijske politike klasificirane na

politiku potpune isključenosti, diferencijalne isključenosti, asimilacije i pluralizma. Ti modeli utemeljeni su na pripadnosti državi, tj. naciji, na temelju tri kriterija: etničnosti, političke zajednice i imigracije; a razlikujemo četiri modela. Prvi se naziva politika potpune isključenosti koja je prisutnija u teoriji nego u stvarnosti. „Njome se uglavnom sprečava ulazak migrantima u neku zemlju, što je vrlo teško postići zbog globalizacijskih procesa koji potiču i olakšavaju migracije. U tom konceptu (i)migrant je definiran kao stranac, onaj koji toj zemlji/zajednici ne pripada. Oblici i instrumenti politike zasnovane na ovom konceptu uglavnom su „ad hoc odgovori na konkretan problem“, pa utoliko ovdje nije riječ o politici, nego o njezinu izostanku.“ Drugi model je politika diferencijalne isključenosti „koja polazi od shvaćanja da su (i)migranti privremeni fenomen, a u zemlju su se uselili zbog potreba tržišta rada. Nakon što u toj zemlji prestane potreba za stranom radnom snagom, oni će se iz nje iseliti.“ Treći model je politika diferencijalne isključenosti koja „migrantima omogućuje sudjelovanje u pojedinim segmentima društva (primjerice na tržištu rada), ali im se istovremeno onemogućuje sudjelovanje u ostalima (politička participacija, stjecanje državljanstva, pristup obrazovanju, socijalna pomoć i dr.). Takva politika provodi se restriktivnim kvotama kod izdavanja boravišnih i radnih dozvola, sprečavanjem spajanja migrantskih obitelji, strogim zakonima stjecanja državljanstva i sl. Imigranti u društvu tako postaju manjina koja u njemu tek djelomično participira. Uloga imigranata uglavnom je svedena na ekonomsku, pri čemu ih se percipira kao radnike i potrošače, dok ih se isključuje iz sudjelovanja u kulturnome, političkom i društvenom životu sredine u koju su se doselili. Takva politika najtipičnija je za zapadnoeuropske zemlje sredinom i u drugoj polovini 20. stoljeća: Njemačku, Švicarsku, Austriju i Belgiju, koje su u tom razdoblju provodile politiku „gostujućih radnika“. Takvu su politiku djelomično provodili i Francuska te SAD.“ Treći model je politika asimilacije koja „najčešće podrazumijeva uključivanje imigranata u društvo primitka jednostranim procesom „adaptacije“. Od imigranata se ne očekuje isticanje kulturne, jezične i vjerske pripadnosti, tj. porijekla, kako bi ih se što lakše stopilo s većinskim stanovništvom. U tom procesu država ima ulogu stvaranja što boljih uvjeta prijenosa dominantne kulture i vrijednosti većinskoga društva na imigrante. Glavno je sredstvo toga „prijenosa“ službeni jezik i obrazovni sustav, tj. njegov školski program obvezan i za djecu migrantskog porijekla. Asimilacijski model prevladavao je kao politika u SAD-u početkom 20. stoljeća, a od europskih zemalja najviše je bio zastupljen u Francuskoj. Taj je model u određenoj mjeri primjenjivan u svim visokorazvijenim imigracijskim zemljama te su ga nakon Drugoga svjetskog rata provodile Velika Britanija, Kanada i Australija. No, kako nije postigao željeni cilj, tj. stapanje imigrantskih skupina s dominantnom kulturom, postupno ga se napušta

i zamjenjuje pluralističkim modelom. U praksi se asimilacijski model najčešće kombinira s drugim modelima tako da svaki regulira određena područja integracijske politike.“ Četvrti model je pluralistički model u kojem se „migrantske skupine shvaća kao etničke zajednice koje se od većinske populacije razlikuju jezikom, kulturom, običajima i nekim drugim obilježjima. Prema ovome modelu, pripadnici imigrantskih skupina trebali bi prihvatiti temeljne društvene vrijednosti, ali istovremeno zadržati pravo na različitost. Njih se zakonski u svim područjima društvenoga života izjednačuje s domaćim stanovništvom. Taj model ima dvije inačice. Prva se odnosi na *laissez-faire* pristup, koji tolerira različitost, ali je s državne razine ne podupire. Tipični primjer takve politike nalazimo u SAD-u. U drugoj inačici riječ je o multikulturalnim politikama koje se temelje na institucionalnom podupiranju i prihvaćanju kulturnih različitosti. Takve politike prisutne su u Kanadi, Australiji i Švedskoj, premda ih primjenjuju i druge migracijske zemlje kako bi regulirale pojedina područja integracijskih politika. U većini europskih imigracijskih zemalja integracijske politike kombinacija su asimilacijskih i pluralističkih modela. Posljednja se dva desetljeća integracijske politike sve više pokušava smjestiti izvan nacionalnih okvira, a njihovo kreiranje i razvoj prebacuje se na regionalnu i lokalnu razinu. Veliki broj europskih gradova posljednjih je desetljeća suočen s porastom migrantske populacije, pa se donošenje integracijskih politika nameće kao nužnost. Iako se međusobno razlikuju, većina tih politika temelji se na multikulturalnome modelu premda u nekim slučajevima i dalje dominira asimilacijski model. Lokalne vlasti često su prepuštene samima sebi u donošenju integracijskih politika, ispravljajući ili ublažavajući neuspjehe politika na nacionalnoj razini. No, neujednačenost praksi njihovo je glavno obilježje. Njihovoj neučinkovitosti pridonosi i tzv. strukturna institucionalna diskriminacija državnih službenika u provođenju integracijskih politika i mjera prema imigrantima na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.“ (s.a. 2016:4-5).

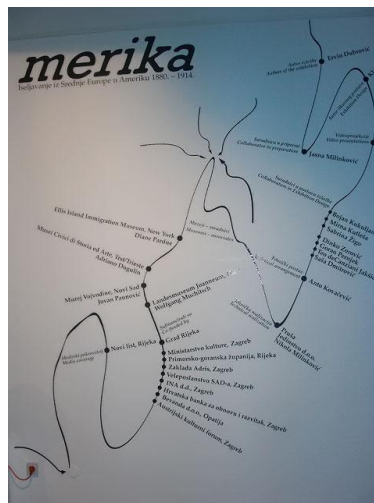
Djelovanje muzeja u procesu integracije trebalo bi se u svakome slučaju osvrnuti na ova četiri modela te na probleme koji se javljaju u svakome od njih, tj. muzej kroz svoje djelovanje može obuhvatiti široko i apstraktnije pitanje zašto model asimilacije i pluralistički model ne funkcioniraju u potpunosti. U tome mogu otvoriti prostor za razgovor, ali i dati riječ imigrantima čiji glas možda može pridonijeti novim spoznajama i boljem budućem funkcioniranju. Muzej može djelovati kao posrednik u komunikaciji koji svojom institucionalnom važnošću može još dodatno naglasiti važnost bavljenja ovim pitanjem. Njihov rad na ovoj temi ne mora nužno rezultirati novim spoznajama, zaključcima i rješenjem pitanja integracije. Upravo suprotno, muzej je u procesima integracije bitan kao konstantni

podsjetnik na pitanje integracije. Samim time što osvještava društvo na problematiku integracije te stvaranjem prostora za komunikaciju muzej već djelomično ispunjava svoj cilj. Podsjeća nas da je integracija dinamičan i dvosmjernan proces uzajamne prilagodbe imigranata i domaćeg stanovništva, osvještava potrebe imigranata za znanjem jezika, obrazovanjem, zapošljavanjem, poznavanjem pravnog sustava zemlje u koju su došli. Također treba poticati interkulturalni dijalog učestalom interakcijom imigranata i državljana u zemljama primitka jer bez svega toga nije moguće poboljšati životne uvjete imigranata, ali ni domaćeg stanovništva.

Hrvatski muzeji i pitanje migracija

Kontekst europskih muzeja migracija drugačiji je od onih sjeverne i južne Amerike te Australije. Europski muzeji migracija su gotovo isključivo muzeji iseljništva koji prate iseljavanje europskog stanovništva većinom u zemlje Sjeverne i Južne Amerike te u Australiju. S druge strane muzeji Sjeverne i Južne Amerike i Australije bave se pitanjem imigracije i to takozvane prve imigracije ili naseljavanjem kontinenta europskim stanovništvom. Kao što sam ranije u radu spomenula analizirajući radove Joachima Baura i Anne Chiare Cimoli svi ti muzeji slabo se bave pitanjem suvremenog useljništva, tj. imigranata iz svih dijelova svijeta (u europskom kontekstu prvenstveno pitanjem useljavanja stanovništva iz bivših kolonija europskih kolonijalnih sila). Po pitanju muzeja migracija Hrvatska se još nije odlučila za pokretanje takvog projekta. Iako ona nema kolonijalnu povijest, a njezin broj imigranata značajno je manji od broja imigranata u ostalim europskim državama, njezina prošlost itekako je ispunjena migracijama kako kroz povijest, tako i danas. Upravo zbog toga postojale su i postoje neke ideje o stvaranju prvog hrvatskog muzeja iseljništva čija se ideja djelomično osnažuje otvaranjem izložbe „Merika – Iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku od 1880. do 1914.“ u Muzeju grada Rijeke 2008. godine. Izložba donosi priču o početcima masovnog iseljavanja u Ameriku na kraju 19. i početkom 20. stoljeća koje je zahvatilo i hrvatske krajeve. Tako izložba smješta riječku luku u kontekst drugih europskih luka iz kojih kreće iseljavanje na nove kontinente, ali ujedno donosi i cjelokupnu priču o početcima iseljavanja s ovih prostora od kraja 19. stoljeća. U Etnografskom muzeju Istre 2009. godine otvorena je izložba „Valiže i Deštini: Istra izvan

Istre⁴ koja donosi priče iseljenika iz Istre u 20. stoljeću prikazujući kako osobne priče, isto tako dajući neki općeniti primjer iseljavanja s tog područja.

Slika 5. Izložba Merika u Muzeju grada Rijeke.

Slika 6. Prikaz organizacije iseljavanja na izložbi Merika.

Slika 7. Izložba Merika, postav organizacije iseljavanja.

⁴ <http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&nivo1=1&lid=22&stranica=6&lstranica=521&jezik=hr>

Slika 8. Izložba Merika u Muzeju grada Rijeke.

Slika 9. Izložba Merika – prikaz sudbina iseljenika.

Slika 10. Izložba Merika – prikaz sudbina iseljenika.

Te dvije izložbe samo su primjer dijela onoga što bi mogao donositi budući muzej hrvatskog iseljništva ili hrvatski muzej migracija. Nažalost, ideja otvaranja takvog muzeja u Hrvatskoj ostala je u povojima čekajući neko bolje vrijeme za takvu investiciju. Proučavajući pitanje otvaranja takvog muzeja u Hrvatskoj naišla sam na rasprave je li takav muzej Hrvatskoj uopće potreban?⁵ Pa sam se i sama zapitala što bi takav muzej značio za Hrvatsku, njezine stanovnike, iseljenike i useljenike? Hrvatska ima velik broj iseljenika, to u svom članku „Zašto Hrvatska još uvijek nema iseljenički muzej?“ naglašava i Tuga Tarle koja se sustavno zalaže za otvaranje takvog muzeja⁶, a o toj ideji piše i u Sušačkoj reviji iz 2009. godine. Ona se zalaže za njegovo otvaranje te između ostalih razloga navodi i to da smatra kako hrvatsko iseljništvo „zaslužuje“ jedan takav muzej odnosno da Hrvatska svojim iseljenicima „duguje“ takav muzej. Sekcija komentara koja ispod navedenog članka omogućuje čitateljima da na tu temu ostave svoje mišljenje odgovara joj potpuno suprotstavljenim mišljenjem i negodovanjem na prijedlog. Ovaj članak i komentari jedan su razgovor o temi na koji sam

⁵ Tuga Tarle 2016. Večernji list

⁶ <http://www.hic.hr/english/403/dom08.htm>

naišla istražujući ovu temu i ne prikazuju opće mišljenje niti javnosti niti struke, ali su otvorili prostor razmišljanju i primjeni stečenih spoznaja o samoj temi. Zašto je u ovom slučaju taj članak prouzročio negodovanje čitatelja koji smatraju da je takav muzej nepotreban, pa čak i loša ideja? Bi li on svojim otvaranjem dodatno produbio postojeće podijeljenosti unutar hrvatskog društva? Bi li takav muzej u ovom obliku kakav navodi autorica članka više težio osnaživanju nacionalnog identiteta iseljenika i time otvarao pitanja problematične povijest hrvatskog stanovništva i zašto? Takva pitanja ovdje se nameću, ali ne bez razloga. Zašto muzej koji bi trebao biti u mogućnosti otvoriti pozitivnu raspravu o migracijama i kulturnim razmjenama pri samoj ideji potiče na neslaganje? Čitajući taj članak i komentare koje je izazvao došla sam do zaključka da je razlog tome u ovom slučaju upravo to što autorica članka u svojoj ideji muzeja preuzima njegovu ulogu osnažitelja nacionalnog identiteta što je, kako sam ranije u radu navela, dio njegovog prosvjetiteljskog nasljeđa iz čije uloge se muzej u 21. stoljeću treba izmaknuti. Članak je ispunjen gorčinom, pristranošću i napadački je usmjeren dok govori o muzeju koji bi kod svojih posjetitelja, kao i ovaj članak kod čitatelja, trebao izazivati potpuno suprotne osjećaje. Stvaranje muzeje iseljništva temeljeno na takvim razmišljanjima i osjećajima vraća muzej stoljeća unazad u glorificiranje i pristranost. Puno suvremeniji pristup vidljiv je u izložbi *Merika* autora Ervina Dubrovića koja migracijama pristupa kao zajedničkom obilježju svih kultura i naroda te govori o hrvatskim iseljenicima u kontekstu svih europskih iseljenika tog perioda. Budući muzej iseljništva temi bi trebao pristupiti na takav način, kao nečemu što obilježava sve te je konstantan proces života. Takav ili sličan pristup muzej bi trebao slijediti i ako bi odlazio korak dalje prema stvarnoj realizaciji. Ono što bi takav muzej trebao poduzeti je usporedba iseljništva vlastite zemlje s njezinim useljenicima, povlačeći time paralelu između emigranata i imigranata jedne zemlje i time stvarajući prostor za međukulturni dijalog. Hrvatska sa svojom burnom poviješću koja je donijela različite kulturne utjecaje treba naučiti isticati značaj toga u stvaranju onoga što danas zovemo hrvatskom kulturom i tradicijom. Kako bi se došlo do toga i Hrvatska i njezine kulturne ustanove trebaju preispitati pojam tradicije te uvidjeti njezinu nestalnost i promjenjivost njezinog značenja, a time i prihvatiti sve mijene koje su se u tradicijskim značenjima događale. Pod time mislim da Hrvatska, a jednako tako i druge zemlje, trebaju prestati sa strahom prilaziti svojoj samoidentifikaciji, tražeći u njoj vlastitu unikatnost i različitost spram drugih jer ju je nemoguće naći. Kultura i njezine značajke unikatne su upravo u svojoj prožetosti jedne drugima i nemoguće ih je odvojiti od utjecaja njihovog međudjelovanja i suživota. Pa tako iako Hrvatska trenutno nema velik broj vaneuropskih useljenika, to ne znači da joj ne treba prostor za međukulturni dijalog i integraciju. Dovoljno

joj je tek da se osvrne na vlastitu prošlost. Za ostvarivanje takvog prostora nije nužan muzej migracija, jer kao što sam zaključila na primjeru same rasprave o njegovom stvaranju on samim svojim postojanjem ne mora nužno biti otvoren takvom dijalogu. Ono što je prije svega potrebno jest promišljanje kako nadograditi postojeće muzeje u Hrvatskoj, kako bi oni mogli postati *uključivi* i kako bi svojim radom mogli djelovati na porast vrijednosti vlastitog društva. Nadgradnja društva može krenuti i kroz društveno-kulturne institucije poput muzeja, a one prije svega trebaju biti spremne na suočavanje s *problematičnom baštinom* koje u Hrvatskoj ima mnogo. A to suočavanje moguće je jedino širenjem pogleda i prihvaćanjem višeznačnosti te baštine i osvještavanjem njezine fragmentiranosti. Problematična baština specifična je za svako društvo, ona nikad nije univerzalna jer kreće iz konteksta i prošlosti određenog društva. Tako se Hrvatska prvo treba suočiti sa svojom postojećom *problematičnom baštinom* koju nosi iz prošlosti kako bi u nekom nadolazećem vremenu bila spremna za nove disonance u interpretaciji koje donosi budućnost.

Hrvatska je zemlja s malim postotkom manjinskog stanovništva (prema popisu stanovništva iz 2011. godine čak manje od 10%)⁷, s time da su manjinske grupe gotovo u potpunosti iz europskih zemalja. Sukladno tome hrvatsko društvo postalo je kulturno dosta homogeno i daleko od multikulturne zajednice kojoj je međukulturni dijalog imperativ za skladan suživot. No, unatoč tome Hrvatska ne smije zanemariti svoje manjine i njihov kulturni doprinos koji je, bez obzira na njihov malen broj, značajan. Pa tako hrvatski muzeji kreću od prikaza kulturnih utjecaja koje su u društvo donijele te manjine, dok bi im idući korak mogao biti daljnje proširivanje djelovanja muzeja ka novim imigrantima koji u Hrvatsku stižu suvremenim izbjegličkim putevima iz zemalja poput Sirije, Iraka i Afganistana te drugih zemalja. Zbog malog broja osoba koje žele ostati u Hrvatskoj i osoba kojima je odobren azil njihova prisutnost u hrvatskom društvu većini stanovnika još je dosta neprimjetna. Međutim, upravo tu neprimjetnost treba promijeniti djelovanje muzeja. Muzeji ovdje mogu djelovati i na mikro razini ciljajući prvo prostore i domaće zajednice koje su prve u doticaju s imigrantima te ih pozivati na sudjelovanje u kulturnim događajima otvarajući prostor susreta i jednima i drugima.

Susretljivost muzeja prema njegovim korisnicima ovdje može biti vidljiva i kroz sam prostor muzeja koji stvara atmosferu prihvaćanja i dijaloga. Tako na primjer sličnu suradnju s

⁷ http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_06/h01_01_06_RH.html

muzejima u Hrvatskoj pokreće kolektiv Okus doma koji pomaže izbjeglicama u integraciji u hrvatsko društvo. Kroz njihov primjer možemo vidjeti kako može započeti suradnja integracijskih udruga i muzejskih ustanova. Kolektiv Okus doma u suradnji s Muzejom suvremene umjetnosti organizirao donatorsku večer kroz prezentaciju kulinarskih specijaliteta iz različitih dijelova svijeta, koje su kuhale izbjeglice uz pomoć volontera.⁸ Njihova druga suradnja bila je sa Živim Ateljeom DK gdje su organizirali večeri učenja arapskog jezika.⁹ Ova dva primjera tek su početak onoga što muzej kao institucija kroz svoj prostor i rad može ponuditi i pomoći pri integraciji i senzibilizaciji društva.

Slika 11. Izložba slika u MSU na donatorskoj večeri u organizaciji kolektiva Okus doma.

⁸ <http://zdrawi-kutak.com/odrzana-donatorska-vecer-okus-doma-okus-svijeta-msu/>

⁹ www.okus-doma.hr/hr

Slika 12. Prikaz tradicionalne pripreme i posluživanja kave na donatorskoj večeri u MSU u organizaciji kolektiva Okus doma.

Slika 13. Degustacija tradicionalnih jela na donatorskoj večeri u MSU koje su pripremili članovi kolektiva Okus doma.

Rad muzeja može se usmjeriti i na različite mikrorazine slične ovim primjerima te se u djelovanje može uključiti puno širim spektrom svojih mogućnosti od samog prostornog kapaciteta. Organizirajući radionice i izložbe za ciljane skupine, pozivajući ih na suradnju, djelujući kroz lokalne muzeje, galerije ili knjižnice. Taj rad i napredak onda se može objediniti i prikazati na nekoj šire vidljivoj razini poput različitih izložbi, izlaganja ili putujućih izložbi koje su dostupne svima i imaju veći utjecaj kao interpretatori i prenositelji novih znanja i spoznaja, šireći na taj način ideju međusobnog prihvaćanja. Idealno oruđe i potencijal za takav način rada nalazi se u muzeju kao kulturnoj instituciji. Muzej je u mogućnosti djelovati na mikrorazini, izvlačeći iz nje materijale koje može prikazati na makro razini. Tako kroz radionice s različitim marginalnim skupinama muzej može djelovati na mikrorazini uključujući ih u kulturna događanja zajednice te povezujući različite skupine. Taj rad s mikrorazina moguće je objediniti na višoj razini prezentirajući svoj rad, a ujedno prikazujući ono što su grupe svojim radom na takvim radionicama željele prikazati te se kroz to prezentirati. Takvim pristupom, koji kreće kroz suradnju i kojem je cilj društvena suradnja i povezivanje moguće je približiti se integracijskoj dimenziji muzeja, bavila se ona migrantima ili drugim marginalnim skupinama zajednice.

Slika 14. Izložba Valiže i Deštini: Istra izvan Istre.

Slika 15. Izložba Valiže i Deštini: Istra izvan Istre.

Zaključak

Današnjem muzeju otvorena je mogućnost promišljati svoju ulogu na drugačiji način od onoga kako je on nekad proučavao i izlagao. Suvremeni muzej teži izmicanju iz svojih prošlih određenja, od služenja osnaživanju slavni kolonizatorskih prošlosti, prikazu uspjeha europskog bijelog čovjeka i osnaživanju nacionalne svijesti. Muzej je danas mnogo više od toga. On teži svojoj identifikaciji u kojoj ga se vidi kao mjesto kritičkog promišljanja, međukulturalnog dijaloga i stvaratelja novih nadnacionalnih identiteta. Zbog toga muzej danas može postati mjesto širenja tolerancije, prihvaćanja različitosti, uključivanja u kulturne dijaloge te kao mjesto integracije jer muzeji nisu samo mjesta prošlosti već i mjesta sadašnjosti. Unatoč mnogim problemima s kojima se muzej kao institucija susreće on je u mogućnosti napredovati, ali samo i isključivo ako prihvati suočiti se s vlastitim problemima koje nosi iz prošlosti. Muzeji teže razvoju i nadgradnji zahvaljujući svojoj orijentiranosti istraživanju i komunikaciji koje rezultiraju učenjem na vlastitoj prošlosti te kritičkim promišljanjem vlastite pozicije i načina rada. Tako muzej svjestan činjenice da se interpretacija prošlosti uvijek odvija u sadašnjosti (te da se zbog toga u prošlost unosi i djelić te sadašnjosti) kreće u propitivanje vlastite uloge stvaratelja identiteta. Kako bi u sadašnjosti postao funkcionalan kulturni medijator te relevantan stvaratelj osjećaja zajedništva u službi stvaranja nadnacionalnog identiteta, on mora propitati i svoju prošlost. Mogućnost muzeja da bude jedan od glavnih stvaratelja nacionalnog identiteta gledana iz perspektive suvremenosti daje naslutiti njegov potencijal u rješavanju današnjih problema koji dolaze zajedno sa povećanim utjecajem globalizacije i njezinog nasljeđa kao što su lakša pokretljivost, brz protok informacija, neograničenost kulturnog širenja, globalna ekonomija... Na taj način, preispitujući vlastitu ulogu u prošlosti i učeći na njoj, muzej pronalazi svoj potencijal te je

sposoban uložiti ga u vlastiti razvoj sukladno potrebama suvremenog svijeta. Muzeji tako mogu postati mjesta integracije koja postaje jedan od primarnih problema suvremenih zajednica, a njegova nova uloga naglašava višestranost u prikupljanju i interpretaciji kao izrazitu kvalitetu u međukulturalnoj komunikaciji. Sukladno tim mogućnostima suvremenih muzeja oni trebaju preispitati svoj rad i usmjeriti ga ka potrebama današnjeg društva. Nije nužno da se muzej tematski bavi temom integracije i poticanjem međukulturalnog dijaloga kako bi bio *uključiv*. To je primjenjivo i na hrvatske muzeje. Iako ne postoji muzej migracije u Hrvatskoj i iako hrvatskom društvu možda takav muzej trenutno nije potreban, to ne znači da hrvatski muzeji ne mogu djelovati integratorski. Svaki muzej može postati uključivi muzej, može svojim radom poticati na dijalog i toleranciju te utjecati na uspostavljanje pozitivnih vrijednosti u društvu u kojem djeluje.

Literatura

S. A. 2016. Integracija migranata u Europskoj Uniji s osvrtom na Hrvatsku: Strateška polazišta instituta za migracije i narodnosti; Institut za migracije i narodnosti.

Ashworth, Gregory J.; Larkham, Peter J. 2013. Building a New Heritage – Tourism, Culture and Identity in the New Europe. Routledge.

Assman, Jan. 2006. "Kultura sjećanja". U *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 45-78.

Baur, Joachim. 2010. „Il museo dell’immigrazione“, „La rappresentazione della migrazione“. U *Musei dell’immigrazione e dell’emigrazione*, ur. Maurizio Maggi. Nuova Museologia, n. 22. 2-9, 27-35.

Baur, Joachim. 2013. „Museum and Nation“ u *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework*, ur. Luca Basso Peressut, Francesca Lanz, Gennaro Postiglione. Mela Book 07, Politecnico di Milano, 331-341.

Brstilo, Ivana; Jelavić, Željka. 2010. Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije. *Etnološka istraživanja* 15, Zagreb.

Chambers, Ian. 2012. „The Museum of Migrating Modernities“ “ u *Cultural Memory, Migrating Modertiesand Museum Practices*, ur. Beatrice Ferrara. Mela Book 03, Politecnico di Milano 13-32.

Cimoli, Anna Chiara. 2013. „Migration Museums in Europe“ u *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework*, ur. Luca Basso Peressut, Francesca Lanz, Gennaro Postiglione. Mela Book 07, Politecnico di Milano, 313-329

Dubrović, Ervin. 2008. *Merika – Iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku 1880.–1914*. Muzej grada Rijeke, Zambelli Rijeka.

Macdonald, Sharon J. 2012. Museums, national, postnational and transcultural identities. Wiley-Blackwell.

Nora, Pierre. 1996. Realms of Memory, Columbia University Press

Hall, Stuart. 2010. „Who needs Identity?“. U Identity: a reader, ur. Du Gay, P., Evans, J. I Redman, P. Glasgow: Sage Publication Inc. 15-30.

HERŠAK, Emil. 1998. *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga, Zagreb.

Izvori

Tarle, Tuga. 2002. „Hrvatski muzej iseljenišva“. Dom i svijet, informativni tjedni rilog za iseljenike, broj 403, 6. prosinca. <http://www.hic.hr/english/403/dom08.htm> (24.11.2016.)

Tarle, Tuga. 2009. „Muzej iseljenišva u Rijeci“. Sušačka revija, broj 66/67. <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=66-67&C=4> (24.11.2016.)

Tarle, Tuga. 2016. „Zašto Hrvatska još uvijek nema iseljenički muzej?“. Moja Hrvatska, Večernji list, 4. travnja. <http://mojahrvatska.vecernji.hr/zasto-hrvatska-jos-uvijek-nema-iseljenicki-muzej-1073436> (24.11.2016.)

S. A. 2009. „Valiže i Deštin: Istra izvan Istre“. Etnografski muzej Istre, <http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&nivo1=1&lid=22&stranica=6&lstranica=521&jezik=hr> (24.11.2016.)

S. A. 2016. „Održana donatorska večer Okus doma – Okus svijeta u MSU“. Zdravi kutak, 7. rujna. <http://zdrawi-kutak.com/odrzana-donatorska-vecer-okus-doma-okus-svijeta-msu/> (24.11.2016.)

Okus doma, službena stranica. www.okus-doma.hr/hr (24.11.2016.)

Popis slika

Slika 1. Volonteri Crvenog križa dočekuju izbjeglice u prihvatnom centru Slavonski Brod. (U: <http://www.vijesti.rtl.hr/novosti/svijet/1814810/otvoren-kamp-u-slavonskom-brodu->

[kapaciteta-5000-ljudi-ostojic-bolji-je-sustav-nego-na-opatovcu/](#) zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 2. Izbjeglice stižu u prihvatni centar Slavonski Brod. (U: <http://www.vijesti.rtl.hr/novosti/svijet/1814810/otvoren-kamp-u-slavonskom-brodu-kapaciteta-5000-ljudi-ostojic-bolji-je-sustav-nego-na-opatovcu/> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 3. Donacije odjeće u prihvatnom centru Opatovac. (U: <http://izbjeglice.hrt.hr/300411/migranti-i-izbjeglice-neprestano-pristizu-u-opatovac> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 4. Popis putnik pristalih u luci Ellis Island. (U: <http://www.libertyellisfoundation.org/family-history-center> zadnje pogledano 28.11.2016.)

Slika 5. Izložba Merika u Muzeju grada Rijeke. (U: <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/postav-organizacija-iseljavanja.html> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 6. Prikaz organizacije iseljavanja na izložbi Merika. (U: <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/postav-organizacija-iseljavanja.html> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 7. Izložba Merika, postav organizacije iseljavanja. (U: <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/postav-organizacija-iseljavanja.html> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 8. Izložba Merika u Muzeju grada Rijeke. (U: <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/postav-organizacija-iseljavanja.html> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 9. Izložba Merika – prikaz sudbina iseljenika. (U: <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/postav-sudbine-iseljenika.html> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 10. Izložba Merika – prikaz sudbina iseljenika. (U: <http://www.muzej-rijeka.hr/merika/postav-sudbine-iseljenika.html> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 11. Izložba slika u MSU na donatorskoj večeri u organizaciji kolektiva Okus doma. (U: <http://zdrawi-kutak.com/odrzana-donatorska-vecer-okus-doma-okus-svijeta-msu/> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 12. Prikaz tradicionalne pripreme i posluživanja kave na donatorskoj večeri u MSU u organizaciji kolektiva Okus doma. (U: <http://zdrawi-kutak.com/odrzana-donatorska-vecer-okus-doma-okus-svijeta-msu/> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 13. Degustacija tradicionalnih jela na donatorskoj večeri u MSU koje su pripremili članovi kolektiva Okus doma. (U: <http://zdrawi-kutak.com/odrzana-donatorska-vecer-okus-doma-okus-svijeta-msu/> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 14. Izložba Valiže i Deštini: Istra izvan Istre. (U: <http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&nivo1=1&lid=22&stranica=6&lstranica=521&jezik=hr> zadnje pogledano 30.11.2016.)

Slika 15. Izložba Valiže i Deštini: Istra izvan Istre. (U: <http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&nivo1=1&lid=22&stranica=6&lstranica=521&jezik=hr> zadnje pogledano 30.11.2016.)